

treffend de vijandelijke houding die hun aanwezigheid opriep. R. Hsia schetst de positie van de joden in de Duitse steden tussen 1450 en 1650, terwijl J. Whaley komaf maakt met de mythe van het tolerante Hamburg in de Nieuwe Tijd. G. Marnef duidt de positie van plaatselijke protestantse minderheden in het zestiende-eeuwse Antwerpen, maar vergeet daarbij volledig de uiterst belangrijke inbreng van protestantse immigranten uit Italië en Spanje. L. Saerens, tenslotte, schetst de houding van de Antwerpenaars tegenover de joden tussen de twee wereldoorlogen. De meeste auteurs doen een uitgebreide poging om aan de initiële vraagstelling te beantwoorden, al blijkt dat niet steeds mogelijk te zijn.

Wat de bundel voornamelijk ontbeert, is een degelijke inleiding die de krijtlijnen van het opgenomen onderzoek uiteenzet. Fundamentele kwesties als de afbakening van de begrippen 'vreemdeling' en de evolutie ervan, 'integratie' en integratiemechanismen, worden volledig buiten beschouwing gelaten, en het kan alleszins niet de bedoeling zijn geweest dat elke auteur afzonderlijk over de inhoud van deze begrippen zou nadenken. Een uitgewerkt theoretisch kader, misschien vertrekkend vanuit het nummer 9 uit de *Recueils de la Société Jean Bodin*, gewijd aan 'l'étranger' (Brussel: Librairie Encyclopédique, 1958), dat slechts één auteur schijnt te kennen, zou bovendien op voorhand tegenstrijdigheden in de aanpak van de auteurs hebben kunnen voorkomen. Nu worden religieuze minderheden met elkaar vergeleken zonder oog te hebben voor de fundamentele verschillen tussen bijvoorbeeld joden (geboorte, erfelijk belast met de godsmoord) en calvinisten (keuze). Terwijl het nog te verantwoorden is dat men de vreemdelingen in het zestiende-eeuwse Antwerpen identificeert met de niet-Antwerpenaren (gezien het juridische statuut van de poorter), kan men eenzelfde procédé niet toepassen op het negentiende-eeuwse Brussel. In Brussel vormden de nieuwkomers overigens de meerderheid van de bevolking (60%), wat natuurlijk een andere aanpak van het probleem vereist. Misschien is het evenmin verantwoord de houding tegenover minderheden in de zestiende en de negentiende eeuw met elkaar te vergelijken zonder rekening te houden met het veranderde wereldbeeld dat de Verlichting en 1789 in Europa hebben geïntroduceerd. Maar nogmaals, dit euvel kan niet in de schoenen van de auteurs worden geschoven.

Het denkkader ontbreekt dus volledig. Tevens ware een paragraaf over de typologie van de bronnen, de beschikbaarheid ervan, hun evolutie en de gegevens die ze leveren, wenselijk geweest. Nu wordt in tal van bijdragen verwezen naar registers, lijsten, e. d., die voor de auteur natuurlijk bekend terrein zijn, maar waar de lezer schromelijk in de steek wordt gelaten. Een overzicht van de bestaande literatuur over minderheden, met aandacht vooral voor de buitenlandse historiografie die het thema inderdaad veel eerder ontdekte dan de Belgische, had een dergelijke inleiding kunnen afsluiten.

Samengevat kan men stellen dat de bundel weliswaar op een haastige manier werd geconcipeerd, maar dat de auteurs gelukkig uit de toon vallen en interessante bijdragen hebben afgeleverd. Hun inspanningen gaan echter ten dele verloren bij gebrek aan een allesomvattend perspectief, zodat het boek dan ook niet meer is dan een bundeling van aparte studies.

Werner Thomas

W. Meulenkamp, *Theekoepels en tuinhuisen in de Vechtstreek. Overvloed en welbehagen* (Weesp: Heureka, 1995, 167 blz., f79,-, ISBN 90 6262 362 X).

Dit boek is een nieuwe bewerking van een in 1980 verschenen werk over dit onderwerp, getiteld *Theekoepels en tuinhuisen in de Vechtstreek en 's-Graveland*. In het nieuwe boek is het onderwerp in een breder kader geplaatst, waarbij het accent meer ligt op de sociaal-culturele

betekenis van deze bouwwerken en hun relatie met de omgeving. Vele afbeeldingen, waaronder mooie (kleuren)foto's, verduidelijken en verluchten het geheel.

Allereerst gaat Meulenkamp in op de verschillende types, ontwikkeling, vormen en stijlen van de bouwwerkjes. In het tweede hoofdstuk staat de koepel in de literatuur centraal. Daarbij wordt onder meer aandacht besteed aan Jacob van Lenneps *Ferdinand Huyck* en de *Camera Obscura* van Hildebrand. Hoewel het leuk is om te lezen hoe mr. Buis uit de *Camera Obscura* een oude studiegenoot na een lange wandeling met zijn gezin aantreft in een koepel, levert dit hoofdstuk, behalve een schets van het kleinsteedse buitenleven, weinig interessants op. Het was wellicht beter geweest dit ter illustratie te verwerken in het derde hoofdstuk, dat gaat over gebruik, inrichting, kosten, handel, hergebruik en verplaatsing van de koepel. Dat de koepel niet alleen werd gebruikt voor het nuttigen van thee blijkt uit oude prenten, waarin de koepel is afgebeeld als plaats voor een drinkgelag. Daarnaast wordt gewezen op de functie als tbc-huisje of kluisje (voor werk of studie). De kosten van een koepel liepen, afhankelijk van de bouw en het interieur, sterk uiteen. Uit oude krantenberichten, waarin koepels te koop worden aangeboden, kan worden afgeleid dat ze ook wel werden verplaatst.

Het afsluitende hoofdstuk, dat ongeveer de helft van het boek beslaat, bevat een catalogus van ongeveer veertig thans nog bestaande koepels in de Vechtstreek, waarin ze stuk voor stuk worden omschreven. Op de in het boek opgenomen kaart van de streek is hun vindplaats aangegeven. Naast een recente foto en een bouwtekening, is vaak een oude prent of foto van de koepel opgenomen, die een aardige aanvulling vormen op de bouwkundige uiteenzetting.

Het boek is goed gedocumenteerd door middel van een notenapparaat, een literatuurlijst, een verklarende woordenlijst en de reeds genoemde kaart van de streek, en het bevat een Engelse samenvatting. Zo blijkt de geschiedenis van op het eerste gezicht vaak onbeduidende bouwwerkjes interessante gegevens op te leveren. Het moedigt de lezer aan de Vecht af te zakken om het beschrevene persoonlijk te gaan bekijken. De schrijfstijl van Meulenkamp, die over de koepels schrijft alsof het levende wezens zijn, had naar mijn smaak echter wat zakelijker mogen zijn.

Simone Wijna

MIDDELEEUWEN

K. van Gulik, e. a., ed., *Willibrord tussen Ierland en Rome. Een bundel historische en muzikale-liturgische bijdragen* (Utrecht: De Keltische draak, 1995, 116 blz., f19,50, ISBN 90 802785 2 1).

Dit boekje vat de voordrachten samen die gehouden werden op een symposium over St. Willibrord (Utrecht, 26 november 1995). De historische bijdragen aan deze bundel, door specialisten uit diverse vakgebieden, verschaffen een nieuwe kijk op leven en werk van deze missionaris. Achtereenvolgens komen de betekenis van zijn werk voor de religieuze en politieke situatie in ons land (Paul P. V. van Moorsel, 'Utrecht in de ban van de ring', 21-34), zijn Angelsaksische achtergrond en zijn lange verblijf in Ierland aan de orde (Michael Richter, 'De jonge Willibrord', 35-43). Verdere onderwerpen betreffen de middeleeuwse biografieën over hem (A. P. Orban, 'Een leven in drie spiegels', 45-62) en de liturgie zoals Willibrord die naar alle waarschijnlijkheid gevierd heeft (Marc Schneiders, 'Hoe vierde Willibrord de liturgie?', 63-83). Dit boekje besluit met enige bijdragen over zijn liturgische gedachtenis, in het Officie